

Holbergs form er sandsynligvis af tysk oprindelse; stare bene cum aliquo forekommer i *Epistolae obscurorum virorum*, ed. Ed. Böcking, Lipsiæ 1864, nr. 3 (s. 7, l. 18) og nr. 37 (s. 57, l. 11).

Efter sagens natur kan dette ordsprog ikke søges i nogen officiel tekst, men i det 16.-18. århundredes satiriske latin-litteratur kan det tænkes citeret. Holbergs kilde har dog nok – ligesom ved »*Gaudeamus igitur*« – været mundtlig.

XII. Ulysses von Ithacia, prologen: Paris' dom: . . . Juno og Pallas betaler hende til Kost og Tæring 200 Rdlr., og derforuden for deres dristige Tale udi Retten 10 Rdlr. til Christianshavns Kirke.

Werlauff², s. 303: Som Bidrag til Omkostningerne ved Opførelsen af Vor Frelser's Kirke paa Christianshavn tilfaldt denne Kirke saavel de af Højesteret idømte Bøder, der ei vare henlagte til anden Bestemmelse, som Bøder ved Landstingene (Rescr. 19. Aug. og 1ste Nov. 1690).

Skønt Kirken dengang forlængst var opført, fremgår det af Fogtmanns Rescriptsamling, 1803, II Deel 1670–99, s. 552, at Vor Frelser's Kirke stadig fik bøderne. Lige til Retsreformens ikrafttræden 1. oktober 1919 fældede Højesteret sålydende domme i udeblivelsessager (exemplar i Højesteretstidende under Udeblivelsesdomme):

Appellanten, N. N., som hverken selv møder eller ved Fuldmægtig lader møde til bestemt Tid for Højesteret, bør betale 80 Lod Sølv til Vor Frelser's Kirke, førend det tillades ham med denne Sag at gaa i Rette, og saafremt han ikke inden 3 Uger melder sig med Kvittering, at bemeldte 80 Lod Sølv ere betalte, bør han have tabt Sagen, og ham ej tillades videre derpaa at tale.

Ved *E. Spang-Hanssen*.

HANS EGEDE SCHACKS ROMANFRAGMENT

»SANDHED MED MODIFICATION«

Da Hans Egede Schack døde, i 1859, efterlod han forarbejderne til en roman, som han havde overvejet at kalde *Sandhed med Modification*, og som – så sent som i 1954 – skulle blive udgivet under denne titel¹. Fragmentet kan betragtes som en række variationer over et hovedtema hos Poul Martin Møller, hvis sidste filosofiske forelæsninger Schack netop nåede at overvære², og hvis strøtanker med deres anskuelse af affektationen som en fornægtelse af menneskets sande natur havde gjort et uudsletteligt indtryk på ham.

I romanen beslutter en lille kreds af sandhedssøgende ånder at stifte et selskab mod løggen og alle dens gerninger og al dens væsen. I den anledning holder cand. phil. Toldberg en tale, hvori han lader Poul Møller være sine tankers tolk: »Denne Tolk, – jeg behøver blot at nævne ham for her

at fremkalde en oplivende og dog vemodsfuld Fornemmelse – er vor, desværre altfor tidlig tabte, kjærnesunde, ægte humoristiske og ægte danske Skjald Poul Martin Møller. Med fuld Føie siger Poul Martin i sin herlige Studentervise hine Ord, som vi saa tidt i Vennelag have istemt:

'Thi Løgnen som en evig Trold
Med Legioner i sin Sold
Gaar af sin Grav i god Behold
Med hvert et Døgn',

men opmuntrende og vækkende, som det altid var hans Vane, undlader han ei at tilføie:

'Et Brodercorps til hver en Tid
Staar rustet til den raske Strid
Mod Løgn'« (150).

Sandhed med Modification drejer sig om affektationen og dens rolle i menneskenes tilværelse; med dette ufuldendte værk har Schack betalt sin gæld til den digter, hos hvem den kritiske holdning i 30'erne fik sin markanteste formulering. Men romanen har tillige et ansigt, der vender frem i tiden; dens udgiver, Carl Dumreicher har – med rette – karakteriseret den som »den første danske realistiske roman«⁹.

Sandhed med Modification er et fragment og må anskues som et sådant; det påkalder sig opmærksomheden dels på grund af dets mange interessante enkeltheder og dels – hvad der i denne sammenhæng er det vigtigste – på grund af de tendenser, som det rummer.

Romanen falder i to »dele«, af hvilke den første, der er lokaliseret til en sjællandsk præstegård, indeholder kimene til en psykologisk udviklingsroman; den peger således fremefter, mod naturalismens romandigtning. Den analyse, som foretages, sigter imidlertid primært imod indkredsningen af sandhedsbegrebet og dets »modificationer« i den virkelighed, som romanen skildrer; herigennem bekræfter den sin pagt med traditionen: den er idealistisk, forsåvidt som den opererer med en ideal fordring, en forestilling om den »absolutte« sandhed, – i det enkelte menneskes liv såvel som i forholdet mellem menneskene.

I denne del af romanen er to hovedtemaer slynget ind i hinanden: udredningen af provst Bjelkes forhold til sandhedens fordring, samt skiltringen af Johan Casimirs problemfyldte skolegang med den deraf udsprungne vildførelse af faderen, der kræver af ham, at han skal være blandt de første i klassen, et krav, som sønnen imidlertid ikke kan honorere.

Provsten, der er enkemand, er af temperament koleriker; hans vredesudbrud forekommer Casimir så ulideligt skabagtige, at den blotte tanke om, hvad der forestår, når han har erhvervet sig dårlige karakterer, kan betage ham al glæde ved udsigten til på fridagene at opholde sig hjemme i præstegården. – Når Casimir får slette vidnesbyrd, er det efter Bjelkes

mening, fordi han er doven og opsætsig. »Saa du skamskjænder mit hidindtil uplettede almenagtede Navn!« (34), udbryder han ved en af de tilbagevendende afstraffelser; replikken afslører, hvad der er kernen i hans opdragelsesprincipper, såvel som i hans liv i det hele taget: den renlivede egoisme.

Da Casimir således den ene gang efter den anden rammes af faderens ubeherskede vrede, ja endog trues med at blive sat i skomagerlære, hvis han ikke gør fremskridt, beslutter han at føre faderen bag lyset med hensyn til sin faktiske placering i klassen – dvs. at lyve for ham, hvilket er den værste synd, faderen kan forestille sig. Han anskaffer sig til dette formål en ekstra karakterbog og indretter et dobbelt bogholderi, som tillader ham at hensynke i fuldkommen lediggang – samtidig med, at provstens opfattelse af hans skoleforhold gradvis revideres mod det bedre. I første omgang medfører dette, at Casimir klarer sig uventet godt i et par fag, som han dyrker *con amore*. Situationen er dog i det lange løb uholdbar, blandt andet fordi provsten nu med en vis stolthed bringer sønnens flid på bane, når han er sammen med kolleger, hvis sønner går i samme klasse som Casimir. Denne spinder sig efterhånden ind i et så kompliceret net af løgne og fortielser, at han tilsidst går rundt i en permanent rædsel for at blive afsløret; han kommer til at forstå *den* forbryder, der angiver sig selv for at slippe af med den vedvarende spænding i sindet. Menneskeligt set er situationen »negativ«, forsåvidt som Casimir ikke føler nogen anger eller ruelse, men kun skræk; talen er om en karakteristisk angstneurose.

Da afsløringen er umiddelbart forstående, rammes provsten af et hjerteslag. Dette betegner en »nem« løsnings på Casimirs problem, men åbner intet perspektiv for personlighedens vækst; tværtimod afskæres han fra *den* frugtbare frigørelse fra autoriteten, som så ofte er det unge sinds virkelige prøvesten. Han føler da ej heller *sorg* over dødsfaldet, men gennemstrømmes af tryghed og taknemmelighed⁴.

Paralleltemaet – analysen af provstens forhold til sandhedsbegrebet og i det hele taget af den menneskelige dårskab – gennemspilles især i diskussionerne mellem hjælpelæreren Dirksen og andre af bogens personer. Bjelkes private sandhedsopfattelse afviger, viser det sig, slet ikke så lidt fra den ideale fordring; den er ved et fantastisk selvbedrag tilpasset – modificeret – efter hans forfængelige trang til at være det midtpunkt, hvorom alt drejer sig. Hvad der *griber* forstyrrende ind i denne orden, er af det onde, – således som det fx kommer for en dag, da Dirksen bliver hans medcensor og straks tilsidesætter karaktergivningens hidtidige praksis.

Dirksen beflitter sig stedse på at udfinde de virkelige motiver bag provstens handlinger og udtalelser; fx antyder han efter Bjelkes jubilæumsprædiken, i hvilken denne har lovet menigheden at blive i sognet, at løftet måske ikke er uden sammenhæng med boniteten af præstegårdsjorden. Ved provstens begravelse karakteriserer den konstituerede efterfølger Bjelke som en af den kristelige sandheds uforfærdede stridsmænd; på hjemvejen

drager Dirksen karakteristikens gyldighed i tvivl: Bjelke har efter hans formening ikke været et »sandhedsvidne«, men en hykler . . .

Provsten baserer sin livsmodus på tvivløse grundsætninger, på faste og urokkelige normer. Dirksen repræsenterer derimod opgøret med disse »værdier«, som jo viser sig at være mindre velfunderede end som så. Imidlertid er han langt fra værdinihilist: opgøret føres i marken i bevidstheden om, at der virkelig findes værdier. Fx rokker Dirksen i en samtale med toldkontrolløren ved de fikserede normer for ædel dåd, som findes optagne i eksempelsamlingerne, – og som netop i kraft heraf er blevet »autoriserede«; men han benægter *ikke*, at der findes handlinger, som fortjener at blive karakteriseret som ædle. –

Romanens anden del (99–188) er lokaliseret til København, hvor Dirksen, der efter provstens død er blevet Casimirs formynder, slår sig ned for at drive kommissionshandel. Vægten forskydes nu helt over på analysen af, hvilke kår sandheden frister i den løgnagtige verden.

Episoderne i denne del er overvejende dialogisk formede. De falder i to grupper: handelsscenerne – i hvilke Dirksen har køberens rolle og udæsker sandheden eller prøver at afsløre »modifikationerne«, mens sælgeren mere eller mindre bevidst lyver om sin vare – og de »aflyttede« samtaler mellem københavnske borgere, først en værtshussamtale, som i Toldbergs register over løgnens forskellige former placeres under overskriften *Hvorledes Folket creerer sine Heroer* og iøvrigt tillægges et videre perspektiv, og dernæst en samtale mellem levemænd på byens dyreste restaurant. – Her slutter manuskriptet.

Casimir spiller ikke nogen væsentlig rolle i denne del af bogen, selvom Dirksen motiverer hans tilstedeværelse ved handlerne på følgende vis: »Hvad han skal blive, er jo dog egentlig et Menneske, og derfor skal han jo nok engang have nogle Informationer, men han skal dog pro primo især see Verden ganske jævnt, som den stiller sig frem« (100). Han må nærmest opfattes som afsnittets »registrerende bevidsthed«. Hovedsagen er sandhedens vilkår; og analysens resultat er egentlig forstemmende: løgner – forstået dels som den bevidste fordrejning af kendsgerningerne og dels som de ensidigheder, som menneskene forfalder til – synes at leve et intenst liv, mens sandheden vansmægter.

Situationerne er detaljerede i udførelsen, men sammenhængen er kun nødtørftigt etableret; strukturen tenderer imod det episodiske: situationerne indordnes ikke i et bestemt forhold til hinanden ved at integrere i et kausalt forløb; de kunne for så vidt godt have været hidsat i en anden orden.

Det er jo på grund af materialets hele karakter umuligt at skønne om, hvordan den endelige redaktion ville have organiseret stoffet, og hvilken rolle den ville have tildelt Casimir; måske giver fragmentets sidste del et fortegnet billede af, hvad Schack har interenderet. Under alle omstændigheder gælder det, som anført af F. J. Billeskov Jansen, at de spredte dialoger »ikke ses at kunne få Betydning for Casimirs Opdragelse til et sandt, i Poul Møllers Forstand uaffektet Menneske«⁵.

NOTER

1. Hans Egede Schack: *Sandhed med Modification. En ufuldendt Roman*, udgivet for Dansk Kautionsforsikring af Carl Dumreicher, 1954. – Dele af manuskriptet blev i 1890 besørget i trykken af Vald. Vedel (Literatur og Kritik III, s. 529–55); det synes imidlertid, som om Vedel selv har »tilrettet indledningerne« (Dumreicher i noten til s. 110; cf. noten til s. 150 f). – En manuskriptbeskrivelse findes i udgavens noteapparat (s. 195 f). – Se nu også Ib Ostenfeld: *En klassisk-litterær Torso*, i Berlingske Aftenavis 8.5.1963.

2. Cf. Dumreichers indledning *Hans Egede Schack. Politikeren og romanforfatteren*, s. XI.

3. Indledningen, s. [XXXIX].

4. Casimirs følelse ved faderens død er ikke ulig den, som fylder drengen Christian, pastor Barnes' søn i J. Anker Larsens roman *De Vises Sten*, da hans forhadte tante endelig dør (den forkortede 1955-udgave, s. 16 f). Barnes er iøvrigt i mangt og meget provst Bjelkes genganger.

5. F. J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst III*, 1958, s. 396.

Iøvrigt henvises til min afhandling *Studier i Hans Egede Schacks roman »Phantasterne«*, Edda LXIV 1964. Den dér trykte bibliografi over Schack-litteraturen indeholder også oplysninger om dagspressens anmeldelser af *Sandhed med Modification*.

Aage Jørgensen.

ANMELDELSER

Dansk folkemusik. Samlet af Dansk Folkemindesamling i samarbejde med Danmarks Radio. RCA DFS 451–455. 5 17 cm plader, 45 rpm, i kassette.

Det har i mange år været et overordentligt savn, at man ikke kunne lægge danske plader med autentisk folkesang ved siden af snart sagt alle andre landes store og ofte lødige produktion af denne art. Et kombineret fremstød fra en videnskabelig institution og en radiofoni har her som andetsteds været vejen, og her i landet har man gennem de sidste fem år i radioudsendelser givet læge og lærde et helt nyt billede af, hvad der faktisk synges. Nu har DFS ved Thorkild Knudsen og Anelise Nørgård udsendt en lille kassette med optagelser fra flere af landets egne – et resultat der for blot ti år siden ville have forekommet de fleste utopisk, og som der trods detailkritik er grund til at glæde sig over, idet man til lykønsningen føjer ønsket om fortsættelse.

Udgivelsen omfatter fem små plader: 451: 4 kæmpeviser (*Ballader 1*), dvs. DgF 241, 18, 416 og 376. 452: 6 skæmteviser (*Ballader 2*). 453: *Ingeborg Munch synger (Himmerland 1)*, 5 sange hvoriblandt DgF 370. 454: *Spillemanden Evald Thomsen (Himmerland 2)*, 4 danse for violin solo, udført af en brillant spillemand. 455: *De stærke jyder (Kingotoner 1)*, 5 salmer fra de gammelortodoxe kredse mellem Horsens og Vejle. Hver vise har sin sanger, bortset fra de to plader med én persons repertoire.